

// Roboty i biznes. – № 34–35 (1021–1022) 24.08–02.09.2011. – Rezhym dostupu: http://zib.com.ua/ua/4652-do_rossii_v_rabstvo.html.

12. Topilin A.V. Rynok truda Rossii i stran SNG: realii i perspektivy razvitiya / A.V. Topilin. – M.: Jekonomika, 2004. – 321 s.

13. Shul'ga N.A. Velikoe pereselenie: repatrianty, bezhency, trudovye migranty / Nikolaj Aleksandrovich Shul'ga. – K.: Instytut sociologii NAN Ukraїny, 2002. – 700 s.

Bratsiun V. V., Candidate of Historical Sciences, lecturer of world history, Kharkiv National Pedagogical University G.S. Skovorody (Ukraine, Kharkov), Sky_vo@mail.ru

Labour migration of Ukrainians in 1991–2010 years: Russian aspect

The article deals with some features of labor migration of Ukrainian citizens to the Russian Federation since Ukraine's independence. The author provides a comparative analysis of Ukrainian migrants' condition in Russia and Europe.

Keywords: labor migration, legal status, Russia, Europe.

Браціун В. В., кандидат исторических наук, преподаватель кафедры всемирной истории, Харьковский национальный педагогический университет им. Г. С. Сковороды (Украина, Харьков), Sky_vo@mail.ru

Трудовая миграция украинцев в 1991–2010 гг.: российский аспект

Рассматриваются особенности трудовой миграции граждан Украины в Российскую Федерацию с момента обретения Украиной независимости. Автор проводит сравнительный анализ положения украинских мигрантов в России и странах Европы.

Ключевые слова: трудовая миграция, правовой статус, Россия, Европа.

* * *

УДК 636.082:001:929

Дем'яновський О. Ю.

голова Української асоціації по конярству "Укркіньпром"
(Україна, Київ), demau@ukr.net

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ СТАНОВЛЕННЯ ВІТЧИЗНЯНОЇ ПЛЕМІННОЇ СПРАВИ

Метою даного дослідження є вивчення впливу соціально-економічних чинників на становлення вітчизняної племінної справи. Дослідження ґрунтується на використанні комплексу загальнонаукових, структурно-функціональних та історичних методів, а також широкої джерельної бази, основу якої складають архівні документи. Автором висвітлено специфіку формування, структуру та напрям розвитку галузі племінного тваринництва на різних історичних етапах. Обґрунтовано, що передумовою виокремлення та формування племінного тваринництва як самостійної галузі було державне замовлення на виробництво продукції тваринництва, його тісний взаємозв'язок і взаємозалежність від розвитку інших галузей народногосподарського комплексу. Висвітлено вплив рослинництва та кормовиробництва на динаміку кількісних і якісних змін тваринництва.

Ключові слова: племінна справа, тваринництво, сільськогосподарська кооперація, кормовиробництво.

Гарантом продовольчої безпеки України є подальший розвиток племінної справи, основні завдання якої полягають у розробленні теорії і практичних прийомів ведення галузі тваринництва, що забезпечать отримання тварин з високою продуктивністю і максимальною здатністю до передачі потомству цінних біологічних ознак. Удосконалення організаційних основ племінної справи неможливе без врахування специфіки еволюції галузевої наукової думки, впливу комплексу чинників, що були домінуючими на кожному із етапів її становлення.

Попередніми дослідниками відтворено окремі аспекти становлення та розвитку племінної справи в Україні та її наукового забезпечення [0; 0; 0]. Однак, до цього часу не з'ясовано впливу соціально-економічної кон'юнктури як одного з основних чинників організації та розвитку галузі племінного тваринництва, зміни динаміки його якісних і кількісних показників, низки урядових заходів, що спрямовувалися на становлення племінної справи на українських землях, і поставлено за мету даного дослідження.

В основу дослідження покладено історичні (порівняльно-історичний, предметно-хронологічний), загальнонаукові (аналіз, синтез, типологізація) та джерелознавчий методи. Методологія дослідження ґрунтується на застосуванні системно-історичного підходу.

Становлення галузі племінного тваринництва на українських землях у другій половині XIX – на початку XX ст., передусім, було забезпечене земельною реформою 1861 р. Поміщицькі та селянські господарства поступово втягувалися у ринкові відносини. Застосовували різні агротехнічні заходи, впроваджували сівозміни з вирощуванням конюшини, люцерни та інших культур, застосовували органічні і мінеральні добрива. Відбувався перехід від трипільної системи землеробства до 5–7-пільних сівозмін із посівами трав та розорюванням перелогів. У результаті розорювання земель і розширення посівів зернових культур скоротилися кормові угіддя – випаси, луки, вигони, толоки, підвищилася орендна плата за них. Так, упродовж 1860–1887 років площа сіножатей в Україні зменшилася у 5 разів, що в свою чергу призвело до послаблення кормової бази тваринництва [0].

Розвиток товарного сільськогосподарського виробництва, розширення транспортних і торгівельних зв'язків зумовили необхідність спеціалізації землеробства. У зв'язку з цим південні губернії стали виробляти більше товарного зерна, особливо пшениці та ячменю; правобережні та, частково, лівобережні – цукрового буряка, пшениці, жита. Полісся спеціалізувалося на виробництві льону, гречки та картоплі.

Відбулися істотні зміни і в розвитку галузей тваринництва. Насамперед, пореформений період позначився кількісними змінами у співвідношенні різних видів продуктивної худоби. З 1870 р. і до Першої світової війни досить швидко збільшується частка великої рогатої худоби (на 19,2%) та свиней (на 8,4%), водночас зменшується поголів'я овець (на 27,6%), що зумовлювалося ростом промисловості та збільшенням кількості міського населення. Окреслилася тенденція до збільшення відсотку корів у загальній структурі стада, у той час як частка волів зменшувалася, що пояснювалося їх витісненням конем та посиленням молочного напрямку скотарства. Визначилися конкретні райони за напрямками розвитку тваринництва. Так, на півночі країни розводили, переважно, молочну худобу, в центральних районах м'ясо-молочну, у південних – м'ясо-молочно-робочу [0].

У результаті суспільного поділу праці, спеціалізації галузей землеробства та тваринництва останнє посіло важливе місце у постачанні внутрішнього та зовнішнього ринків яловичиною, вершковим маслом, шкірою. Вже в кінці XIX ст. застосовували більш інтенсивні методи ведення тваринництва, хоча у цілому в країні галузь залишалася відсталою, підсобною до рослинницької. У своїй масі продуктивна худоба була безпородною, рівень молочної продуктивності навіть у поміщицьких господарствах був низьким. Зокрема, молочна продуктивність корів найбільш поширених сірої української та поліської порід складала лише 675–900 кг при вмісту жиру – 6–7% [0].

На нашу думку, відставання галузі тваринництва, насамперед, зумовлювалося: відсутністю організованої

системи племінної справи в країні; наявністю значної кількості дрібних селянських господарств, серед яких відбувався безперервний процес диференціації; розриванням з кожним роком все більшої площі природних угідь і низьким рівнем польового кормовиробництва; несприятливою державною політикою у питаннях експорту продуктів сільськогосподарського виробництва.

XX ст. розпочалося зі світової економічної кризи, яка була спричинена надвиробництвом продукції як рослинництва, так і тваринництва, і охопила всю Російську імперію. Диференціація українського села, перехід значної кількості поміщицьких господарств на капіталістичні форми господарювання ще більше посилювалися після аграрної реформи 1905 р. Поміщики звільнювалися від надлишків землі, переходили до більш ефективних методів господарювання. Розвиток харчової промисловості стимулював якісне поліпшення молочного і других видів худоби. Розширення запитів на молочні продукти викликало необхідність породної спеціалізації великої рогатої худоби. Подальший розвиток суконної промисловості був неможливий без розвитку тонкорунного вівчарства [0].

У цей період племінне тваринництво поступово відокремлюється від товарного і формується як самостійна галузь. Тенденції його розвитку значною мірою визначалися скороченням природної кормової бази, пристосуванням зернового господарства до потреб світового ринку та підвищенням загальної культури землеробства. Останньому сприяв поступовий перехід до багатопілля поміщицьких і почасти селянських господарств. На початку XX ст. в Україні з'явилася мережа спеціалізованих приватновласницьких господарств м'ясного і молочного напрямів. Розпочався перехід до стійлового утримання великої рогатої худоби на Правобережжі та в деяких інших районах України. Зросла роль селян у виробництві продуктів тваринництва. Проте вивіз на світовий ринок у великих обсягах кормів гальмував розвиток тваринницької галузі [0].

Соціально-економічна кон'юнктура в країні загострилася з початком Першої світової війни та революційними подіями, що значною мірою відобразилося на кількісному та якісному складі продуктивного тваринництва. Розвиток тваринництва здійснювався переважно на базі дрібного селянського господарства, нездатного забезпечити розширеного виробництва. Товарність середняцько-бідняцьких господарств залишалася низькою, не було ліквідовано їх технічну відсталість. Радгоспи і комуні постачали селянам племінних тварин, але їхня частка в товарному сільськогосподарському виробництві залишалася мізерною.

Розвитку тваринництва цього періоду не сприяли агроеліоративні умови. У результаті сильних засух 1920 та 1921 років виробництво зерна на українських землях склало лише 25% довоєнного, а в п'яти південних губерніях – 10%. Неврожай призвів до катастрофічного скорочення кормових ресурсів та різкого зменшення поголів'я худоби. Так, лише впродовж 1921 р. число великої рогатої худоби у південних областях зменшилося вдвічі. Однак, уже в 1929 р. кількість продуктивної худоби у відношенні до 1916 р.

становила: великої рогатої худоби – 98,7%, свиней – 91,3%, овець і кіз – 109,4% [0].

Головним важелем аграрної політики держави в період відбудови була сільськогосподарська кооперація. Як найбільш проста і доступна форма об'єднання селян, вона відкривала широкі можливості для надання зоотехнічної допомоги індивідуальним селянським господарствам шляхом організації стаціонарних парувальних пунктів, забезпечення племінними плідниками, реалізації продукції тваринництва, налагодження контроль-асистентської служби, поліпшення луків та пасовищ. Разом з тим вона забезпечувала поступове і систематичне кооперування важливих галузей сільськогосподарського виробництва і цим самим прискорювала їх розвиток. Швидкий ріст кооперації, насамперед, сприяв розвитку молочного скотарства [0, арк. 2].

Курс форсованої індустріалізації країни, прийнятий XIV з'їздом ВКП(б), передбачав переміщення коштів із аграрного сектору економіки в індустріальний. Село стало джерелом коштів і робочої сили для індустріалізації країни. У 1923–1934 роках селянські господарства об'єднувалися в колгоспи. Колективізація першочергово поширилася на рослинницьке виробництво та конярство. Одночасно здійснювався процес усупільнення продуктивної худоби, створення тваринницьких товарних ферм, у яких вбачали основну базу для розвитку тваринництва в країні, поліпшення якості худоби, росту валової продукції. Основна маса продуктивної худоби в перші роки колективізації залишалася в особистій власності селян. Суспільне товарне тваринництво в колгоспах розвивалося шляхом організації порівняно невеликих товарних тваринницьких ферм, комплектування яких відбувалося, головним чином, шляхом контракції молодняка у колгоспників [0]. **Ошибка! Источник ссылки не найден.**]

Усупільнення проводили швидкими темпами із застосуванням не економічних, а адміністративно-волевих, насильницьких методів. Суцільна колективізація відбувалася на фоні трагічних подій жакхливого розкуркулювання та виселення, полювання на ворогів народу. За роки колективізації в республіці було експропрійовано близько 200 тисяч господарств. До так званих “куркулів” механічно заносили найбільш ініціативну та працездатну частину українських селян, що підривало продуктивні сили тваринництва. В період боротьби за здійснення колективізації поголів'я усіх видів продуктивної худоби значно скоротилося. Необмежене свавілля і грубі перекручування в усупільненні, нестача кормів для худоби, її масовий забій – об'єктивні причини її різкого зменшення. Зокрема, кількість великої рогатої худоби в 1934 р. по відношенню до 1928 р. зменшилася на 45,3%, свиней – на 37,7%, овець і кіз – на 18,5% [0].

Більш сприятливі соціально-економічні умови для розвитку племінного тваринництва склалися в період 1935–1941 років. Заготівля кормів для тваринництва і їх асортимент збільшилися водночас зі зростанням культури землеробства. Так у 1940 р. посівна площа усіх сільськогосподарських культур в Україні зросла порівняно з 1913 р. на 11,4%. У цей час значно змінилася структура посівних площ. Посіви зернових культур зменшилися на 18,2%, однак їх урожай і валово-

вий збір зерна значно збільшилися. Розширилися посівні площі під кормові та технічні культури. Так, посівна площа під технічними культурами збільшилася в 3 рази, під цукровий буряк – в 1,5 рази, під соняшник – в 9,4 рази, під картоплю – в 2,3 рази. Однією із провідних технічних культур залишається цукровий буряк, що поряд із виробництвом цукру, дає значну кількість соковитих кормів для тваринництва. В ряді районів використовували картоплю та макуху як цінний корм для годівлі сільськогосподарських тварин [0].

Однак, через значну розораність земель значно зменшилися площі під вигони і пасовища, які відігравали значну роль у створенні кормових фондів тваринництва. Здійснювалися агроеліоративні заходи з поліпшення сінокосів і пасовищ, зміни їх ботанічного складу і рослинності, що дало можливість значно зростити продуктивність природних угідь. Із року в рік збільшувалися посівні площі під сіяними травами.

Основним джерелом забезпечення тваринництва кормами у довоєнні роки залишається польове кормовиробництво. Зростання валових зборів зернових культур давало змогу виділяти для тваринництва більше не тільки грубих кормів, а й концентрованих. Збільшилася кількість відходів переробки технічних культур, які використовувалися на корм тваринам. У середньому в УСРР мінімальна потреба продуктивного тваринництва в кормах була забезпечена. Однак, поживність кормових засобів, особливо наявність у них білка, залишалася недостатньою для досягнення високої продуктивності сільськогосподарських тварин.

Зростання культури землеробства та успіхи у розвитку рослинництва створили сприятливі умови для піднесення тваринницької галузі. Як показав аналіз, у цей період особливо швидкими темпами здійснювався приріст продуктивної худоби в країні. Зокрема, кількість великої рогатої худоби в 1941 р. по відношенню до 1934 р. збільшилася на 193,5%, свиней – на 283,2%, овець і кіз – на 313,1% [0].

Якісний склад кормів та зональні особливості до певної міри визначали напрям розвитку тваринництва у довоєнні роки. Так, у Лісостепу УРСР, який був зоною цукрового бурякосіяння, наявність відносно дешевих соковитих кормів сприяла розвитку м'ясо-молочного типу великої рогатої худоби. У ряді господарств з великою часткою в посівних площах картоплі помітно зростала кількість свиней. Значні площі картоплі в зоні Полісся УРСР сприяли розвитку свинарства, яке в цей період мало напівсальний і сальний напрям. Поряд з цим тут були сприятливі умови для розвитку молочного скотарства і вівчарства, що давало змогу широко використовувати природні кормові угіддя. Наявність відносно великих площ вигонів і пасовищ не повністю використовувалася великою рогатою худобою в посушливих районах півдня, але сприяла розвитку там тонкорунного вовново-м'ясного і смушково-молочного вівчарства [0].

Таким чином, становлення племінного тваринництва, його спеціалізація та структура, динаміка кількісних і якісних змін, перш за все, були зумовлені дією соціально-економічних чинників. Предтечею виокремлення та формування племінного тваринництва як самостійної галузі було державне замовлення на виробництво продукції тваринництва, його тісний

взаємозв'язок і взаємозалежність від рівня розвитку інших галузей народногосподарського комплексу, першочергово рослинництва і кормовиробництва. Нові вимоги, які висувалися до племінних тварин, потребували спеціальних знань і навиків з їх вдосконалення у бажаному напрямі, що в свою чергу зумовило становлення племінної справи, основні завдання якої полягають у зростання продуктивних і племінних ознак тварин.

Список використаних джерел

1. Бородай І. С. Теоретико-методологічні основи становлення та розвитку вітчизняної зоотехнічної науки: монографія / Бородай І. С. – Вінниця, 2012. – 416 с.
2. Буркат В. П. Історичні аспекти розвитку теорії селекції у скотарстві України: монографія / В. П. Буркат, І. С. Бородай. – К.: Аграрна наука, 2006. – 584 с.
3. Ресент О. П. Сільське господарство України і світовий продовольчий ринок (1861–1914): монографія / О. П. Ресент, О. В. Сердюк. – К., 2011. – 365 с.
4. Рижук С. М. Історичні етапи розвитку племінної справи у тваринництві України / С. М. Рижук // Історія науки і біографістика: електр. наук. зб. – 2008. – № 2. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/E-Journal/JNB/2008-2/08waips.html>. – Заголовок з екрана.
5. Романенко І. Н. Развитие продуктивного животноводства Украинской ССР / И. Н. Романенко. – К., 1957. – 359 с.
6. Сургай Г. І. Сільське господарство України: уроки минулого і сучасний аграрний курс / Сургай Г. І. – К.: Либідь, 1991. – 184 с.
7. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України. – Ф. 325. – Оп. 1. – Спр. 10. – 63 арк.

Reference

1. Borodaj I.S. Teoretyko-metodologichni osnovy stanovlennya ta rozvytku vitchyznyanoi zootekhnichnoyi nauky: monografiya / Borodaj I.S. – Vinnytsya, 2012. – 416 s.
2. Burkat V.P. Istorychni aspekty rozvytku teoriiy selekciyi u skotarstvi Ukrainy: monografiya / V.P. Burkat, I.S. Borodaj. – K.: Agrarna nauka, 2006. – 584 s.
3. Rezent O.P. Sil's'ke gospodarstvo Ukrayiny i svitoviy prodovol'chyy rynek (1861–1914): monografiya / O.P. Rezent, O.V. Serdyuk. – K., 2011. – 365 s.
4. Ryzhuk S.M. Istorychni etapy rozvytku pleminnoyi spravy u tvarynnyctvi Ukrainy / S.M. Ryzhuk // Istoriya nauky i biografiystyka: elektr. nauk. zb. – 2008. – № 2. – Rezhym dostupu: <http://www.nbuv.gov.ua/E-Journal/JNB/2008-2/08waips.html>. – Zagolovok z ekrana.
5. Romanenko I.N. Razvitie produktivnogo zhivotnovodstva Ukrainskoj SSR / I.N. Romanenko. – K., 1957. – 359 s.
6. Surgaj G.I. Sil's'ke gospodarstvo Ukrainy: uroky mynuloj i suchasnyj agrarnyj kurs / Surgaj G.I. – K.: Lybid', 1991. – 184 s.
7. Central'nyj derzhavnyj arxiv vyshhyx organiv vlady i upravlinnya Ukrainy. – F.325. – Op.1. – Spr.10. – 63 ark.

Demyanovskiy A. Yu., chairman of the Ukrainian Association of Horse Breeding "Ukrhorsindustr" (Ukraine, Kiev), demau@ukr.net

The socio-economic prerequisites of formation of native breeding work

The purpose of this research is the study of the influence of socio-economic factors on the formation of native of breeding work. The study is based on the use of complex of general scientific, structural and functional, historical methods, as well as a large base of source, which becomes the basis of archival documents. The author describes the specifics of the formation, structure and direction of development of branch of the pedigree animal husbandry at different historical stages. It is proved that a prerequisite of isolation and forming of the pedigree animal husbandry was the state order for livestock production, its close relationship and interdependence of other sectors of national economy. The influence of plant-growing and fodder production on the dynamics of quantitative and qualitative changes in animal husbandry was highlighted.

Keywords: breeding work, animal husbandry, agricultural cooperatives, fodder production.

Демьяновский А. Ю., председатель Украинской ассоциации по коневодству "Укрконьпром" (Украина, Киев), detai@ukr.net

Соціально-економічні передумови становлення отечественного племенного дела

Целью данного исследования есть изучение влияния социально-экономических факторов на становление отечественного племенного дела. Исследование основывается на использовании комплекса общенаучных, структурно-функциональных и исторических методов, а также широкой базы источников, основу которой составляют архивные документы. Автором освещена специфика формирования, структуры и направления развития отрасли племенного животноводства на разных исторических этапах. Обосновано, что предпосылкой выделения и формирования племенного животноводства был государственный заказ на производство продукции животноводства, его тесная взаимосвязь и взаимозависимость от других отраслей народнохозяйственного комплекса. Освещено влияние растениеводства и кормопроизводства на динамику количественных и качественных изменений животноводства.

Ключевые слова: племенное дело, животноводство, сельскохозяйственная кооперация, кормопроизводство.

* * *

УДК 116:001.82:631.582:631.153.3

Коваленко Н. П.

кандидат сільськогосподарських наук,
старший науковий співробітник, провідний науковий
співробітник сектора наукознавства, Центр історії
аграрної науки ННСГБ НААН України
(Україна, Київ), VoikoNP@ukr.net

ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК МЕТОДОЛОГІЧНИХ ОСНОВ СІВОЗМІН У ВІТЧИЗНЯНОМУ ЗЕМЛЕРОБСТВІ

Наведено історичні аспекти становлення та розвитку загальнонаукових і спеціальних методів дослідження для побудови науково обґрунтованих сівозмін у вітчизняному землеробстві. Висвітлено основи наукових досліджень із сівозмін з наведенням методології планування і техніки виконання дослідів. Значну увагу приділено методології лабораторних, вегетаційних та польових досліджень, за допомогою яких постає можливість побудови найбільш перспективних, економічно вигідних сівозмін із врахуванням ґрунтово-кліматичних умов та виробничої спеціалізації господарств.

Ключові слова: історичні аспекти, методологічні основи, методи дослідження, науково обґрунтовані сівозміни, вітчизняне землеробство.

Для глибокого та всебічного дослідження сівозмін, з'ясування механізмів формування його якісних характеристик та розроблення ефективних методів їхнього управління, необхідне формування та постійне вдосконалення їхньої методології. Під методологією становлення та розвитку сівозмін у землеробстві розуміють систему наукових принципів, на основі яких ґрунтуються дослідження і здійснюють вибір сукупності його якісних засобів, методів, методик, що забезпечують отримання максимально об'єктивної інформації.

Методологія перебуває у прямій залежності від змісту та рівня розвитку землеробства, специфіки їхнього предмета та завдань. Водночас подальше продукування знань у цій галузі не можливе без постійного вдосконалення методологічного інструментарію. Методологія та її основні компоненти перебувають у нерозривному взаємозв'язку та взаємозалежності, зміна змісту однієї із структур викликає відповідні зміни всієї системи у цілому. І навпаки, уточнення сутності та завдань науки про сівозміни у землеробстві сприяє якісному перетворенню компонентів її методології.

Методологічні аспекти розвитку вітчизняної агрономічної науки наведено у наукових працях В. А. Вергунова (2012), В. Г. Дідори (2013), Е. Р. Ермантраута (2010), В. О. Єщенко (2005), В. Ф. Мойсейченка (1994) та інших вітчизняних вчених. Однак, еволюцію методології науково обґрунтованих сівозмін на різних етапах становлення досліджень у

землеробстві, їхній вплив на розвиток галузевої наукової думки до цього часу достатньо не визначено.

Як відомо, предтечею становлення науки про сівозміни у землеробстві було формування власного методологічного апарату. Відтоді сівозміни, як і їхня методологія, постійно еволюціонували, поступово відшліфовуючи свої наукові принципи та орієнтири, методи та підходи тощо. Специфіка методології науково обґрунтованих сівозмін у землеробстві зумовлена особливістю предмета їхніх досліджень, яким є сільськогосподарські культури, та завданнями, що полягають у їхньому якісному вдосконаленні. Оскільки методологія обмежується предметом дослідження, її диференціація певною мірою залежить від структурованості знань землеробстві за певними ознаками чи критеріями.

У структурі методології науково обґрунтованих сівозмін у землеробстві найбільш гнучкими та мобільними компонентами є наукові методи. Науковий метод є системним утворенням, яке являє собою сукупність шляхів і принципів, вимог і норм, правил та процедур, знарядь і інструментів, що забезпечують взаємодію суб'єкта з об'єктом дослідження та сприяють вирішенню поставленого завдання. Для землеробства характерне використання як загальнонаукових, так і спеціальних методів, вміння оперувати ними залежно від ситуації. Науковий метод у землеробстві не лише визначається змістом предмета дослідження, він і сам здійснює вплив на сутність отриманого про цей об'єкт знання. Зі зміною та удосконаленням методів землеробство набуває якісно нового змісту, що знаменується переходом на вищий теоретичний рівень розвитку.

У землеробстві із загальнонаукових методів широко застосовують гіпотезу, спостереження й експеримент, аналіз і синтез, індукцію та дедукцію, абстрагування, конкретизацію, аналогію, моделювання, формалізацію, інверсію, узагальнення та ін. До спеціальних методів досліджень науково обґрунтованих сівозмін відносять експедиційний, лабораторний, вегетаційний, лізиметричний та польовий, кожен з яких використовують у поєднанні з іншими спеціальними та загальнонауковими методами.

Систематичне, цілеспрямоване спостереження за сільськогосподарськими культурами відрізняється від звичайного споглядання активним напрямом пізнання, що полягає у визначенні об'єкта, мети і завдань дослідження, застосуванні технічних заходів (вимірювання, фіксація даних, порівняння, класифікація, систематизація), наявності опису та висновків. Один з різновидів спостереження, який набув першочергового значення для розвитку землеробської науки – експедиційний метод, якому приділено значну увагу у системі заходів раціонального вирощування сільськогосподарських культур у сівозмінах. Його застосовують для дослідження й узагальнення завдань землеробства безпосередньо для виробництва за допомогою обстежень полів у сівозмінах, під час яких виявляють ступінь поширення злісних та карантинних бур'янів, хвороб та шкідників сільськогосподарських культур, доцільну структуру посівних площ, кращі попередники, найбільш раціональні сівозміни, перспективні сорти і гібриди сільськогосподарських культур для вирощування у